

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา ป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม

Social Movement in the Community forestry Management Case Study of Koke Hin Lard and Koke Yai Communities Forest, Maha Sarakham

ธีรภัทร์ ลอยวิรัตน์¹ วาสนา บรรลือหาญ² และปรียานุช วัฒนกุล³

Thiraphat loiwirat¹, Wassana Bunluaham² and Preeyanuch Watthanakul³

สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ^{1,2,3}

Corresponding author, E-mail: thibom@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ 2) เพื่อศึกษารูปแบบและยุทธวิธีของการจัดการพื้นที่ป่าของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก เครื่องบันทึกเสียง เครื่องบันทึกภาพและแบบจดบันทึก ส่วนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาจากเอกสารและภาคสนาม ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนทนากลุ่มย่อย ผลการวิจัยพบว่า

1. ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของป่าชุมชนโคกใหญ่และป่าชุมชนโคกหินลาด พบว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัจจัยเชิงโครงสร้าง ซึ่งเกิดจากการผลักดันยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมและนโยบายการพัฒนาภาคอีสานของรัฐบาล รวมถึงโอกาสทางการเมืองและทางสังคมที่เปิดช่องให้ประชาชนได้แสดงออกทางการเมืองที่ไม่เคยมีมาก่อน นอกจากนั้นปัจจัยเชิงบริบทพื้นที่ ได้แก่ การจับจองที่ดินในเขตป่าของนายทุนและชาวบ้าน การจัดทำโครงการปลูกป่าสาคู ได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของการลุกขึ้นมาต่อสู้ เรียกร้อง และเคลื่อนไหวทางสังคม ส่วนแนวคิด หลักการ และรูปแบบของการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนป่าโคกหินลาด และชุมชนป่าโคกใหญ่ พบว่า ในช่วงแรกของการเคลื่อนไหวทางสังคม มีการยื่นหนังสือร้องเรียน การรวมกลุ่มคัดค้าน การเดินขบวน การชุมนุมประท้วงการกดขี่ ภายใต้ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองและยุทธวิธีวัฒนธรรมชุมชนนิยม ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวนำมาสู่การได้ตอบจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นภาครัฐ เอกชน และชาวบ้านทั่วไปในหลายลักษณะ เช่น การยอมรับ การร่วมมือ การขัดแย้ง การประนีประนอม การต่อรอง และการช่วงชิงอำนาจ

2. รูปแบบและยุทธวิธีที่ใช้ล้วนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ เนื่องจากมีรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม ที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมส่วนรวมมากกว่าเพื่อกลุ่ม องค์กรของตนเท่านั้น และในช่วงหลังของการเคลื่อนไหวทางสังคม แบ่งรูปแบบการเคลื่อนไหวออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกโดยผู้นำชุมชน เป็นแกนนำในการอนุรักษ์ป่า สร้างครีธาให้ชาวบ้าน สร้างความไว้วางใจ ประชาสัมพันธ์โดยใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อกระตุ้นจิตสำนึก หวงเห่นสมบัติของชุมชนผสมผสานกับการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน รูปแบบที่สอง องค์กรภายนอกชุมชนให้การสนับสนุน ส่งเสริมเป็นที่ปรึกษา แนะนำ เพื่อสร้างรูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ : ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ; ป่าชุมชนโคกหินลาด ; ป่าชุมชนโคกใหญ่

ABSTRACT

This research aimed to 1) study social movement phenomena in Koke Hin Lard and Koke Yai Communities Forest, 2) study concepts, principles, and management models of Koke Hin Lard and Koke Yai community forests. The instruments used in this qualitative research were a set of interview questions, an observation form, an audiotape recorder, a videotape recorder, and a note-taking form. Data collection included reviews of documents & related literature and field works using both informal and in-depth interviews, knowledge-exchange forums, and small-group discussion.

Findings of the study reveal the following:

1. The social movement phenomena in Koke Hin Lard and Koke Yai Forest Communities resulted from the structural factors such as the government's strategic drives for industrial development and its policies to develop the Northeast, including social and political opportunity for the public to voice their opinions as never occurred in the past. The area-based contextual factors such as investors' and villagers' invasion of the forest land, as well as forest-replanting demonstration projects, have been significant public phenomena of social demands and movements. Regarding concepts, principles and management models of Koke Hin Lard and Koke Yai Forest Communities, the study revealed the following activities during initial periods of social movements: submitting petitions, participating in group protests, protesting rallies, and pressuring mobs organized under normal political channels of communication. However, strategies for obstructing and challenging the political system, as well as strategies for popular community culture, usually resulted in responses from the target group, the government sector and the villagers in different forms: i.e. acceptance, cooperation, conflict, reconciliation, negotiation, and power usurpation.

2. The concepts, principles and models used were all modern forms of social movements, obviously different from the traditional ones, which had focused on movements to cause changes to the general public rather than for only their own group or organization. The current social movements can be classified into two types: the first one is led by the community leader as the key man in forest conservation, building trust and faith among villagers, using local or media for public relations to stimulate public conscience and care for their community properties in combination with local or folk wisdom; the second form or model is based on external support from outside the community, serving as consultants or advisors in constructing the model and establishing clear and concrete guidelines for forest conservation.

Keywords : Social Movement ; Koke Hin Lard Community Forest ; Koke Yai Community Forest

บทนำ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบใหม่ในสังคมไทย เป็นปรากฏการณ์เดียวกันที่เกิดขึ้นทั่วโลกท่ามกลางการเมืองในระบบที่ล้มเหลวหรือการเมืองในระบบรัฐสภาไม่อาจเป็นการเมืองที่แก้ไขปัญหาของประชาชนและเยียวยาสังคมได้ซึ่งแต่ละประเทศอาจมีรูปแบบเนื้อหาประเด็นการเคลื่อนไหวที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพเงื่อนไข แต่โดยรวมแล้วสำหรับประเทศไทยที่สามนั้น ส่วนใหญ่มีปัญหาจากการพัฒนาสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรมและปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่รัฐและทุนกระทำต่อชุมชนจึงมีข้อเสนอการแก้ไข อันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนานั้น ซึ่งต้องมีทางเลือกใหม่ในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ได้เข้ามาแทนที่ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่เปิดพื้นที่ถกเถียงกันเฉพาะในอาคารรัฐสภาเท่านั้น การเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบใหม่นี้ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน มาเป็น “ประชาธิปไตยแบบประชาชนมีส่วนร่วม” หรือ “ประชาธิปไตยทางตรง” มากขึ้น และเปลี่ยนสภาพการเมืองที่การเมืองเป็นของนักการเมืองมาเป็นการเมืองของพลเมืองหรือการเมืองภาคประชาชน ที่สามารถต่อสู้กับโลกาภิวัตน์ หรือออกไปจากกระแสโลกาภิวัตน์ได้ [10]

ดังนั้นกระบวนการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ภายในประเทศจึงควรใช้กระบวนการเคลื่อนไหวในระดับโลกมาช่วยซึ่งพื้นที่สาธารณะภายในประเทศ โดยเสนอให้มีการทบทวนทิศทางการพัฒนาอันนำไปสู่การสร้างเป้าหมายของขบวนการประชาชนในประเทศไทย เชื่อมกับขบวนการระดับโลก เพื่อให้มีการเรียกร้องในรูปแบบของประชาธิปไตยอย่างเข้มข้น มีพื้นที่ว่างให้กับความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะประชาธิปไตยแบบมีตัวแทนเท่านั้น แต่เน้นถึงการมีส่วนร่วมที่ชุมชนในท้องถิ่นเรื่อง “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship), ความเป็นการเมือง (The political) และสิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐฝ่ายเดียว ซึ่งมักจะปรากฏเห็นบ่อยครั้งขึ้น โดยผ่านสื่อมวลชน ซึ่งดูจะเป็นเรื่องที่คุ้นเคยกันดีในสังคมไทยปัจจุบัน การกระทำเหล่านี้ มักจะหล่อมๆ ต่อกฎหมายหรือบางทีเป็นการละเมิดกฎหมายโดยตรงซึ่งสาเหตุหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าในอดีตประเทศไทยมิได้มีการอภิปรายที่ยอมรับและเปิดพื้นที่ให้กับขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนเป็นสิทธิอันชอบธรรมเท่าที่ควร

ในปัจจุบันคำว่า “การเมืองภาคประชาชน” “ประชาธิปไตยทางตรง” “การมีส่วนร่วมของประชาชน” “การเมืองบนท้องถนน” “ประชาสังคม” นับเป็นศัพท์สังคมการเมืองร่วมสมัย ซึ่งใครก็ตามที่พอจะสนใจความเป็นไปของเหตุการณ์บ้านเมืองคงได้ยินกันจนคุ้นหูในห้วงวงจรชีวิตของการเมืองไทย ถึงแม้ว่าการเมืองภาคประชาชน สามารถที่จะแยกออกจากการเมืองและจากภาครัฐได้ก็ตาม แต่ขณะเดียวกันก็สามารถที่จะรวมกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทั้งในด้านความคิด เศรษฐกิจ สังคม ให้กลายมาเป็นฝ่ายเดียวกันในนามของ “ภาคประชาชน” ได้ ดังนั้นการเมืองภาคประชาชนจึงเป็นความพยายามที่จะสลایความขัดแย้งทางการเมืองแบบรุนแรง และจะเป็นพื้นที่ทางการเมืองใหม่ที่เข้มแข็งมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการเมืองไทย

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ชัดว่าการเมืองภาคประชาชนกำลังเข้ามามีบทบาทและได้รับความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น และเมื่อภาคประชาชนเผชิญกับปัญหาการตัดสินใจ การดำเนินนโยบายของภาครัฐกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของภาคประชาชน จึงนำมาสู่การเคลื่อนไหว การต่อสู้ของชาวบ้านคนจนในชนบทที่เกิดขึ้นหลากหลายรูปแบบ เช่น การเผชิญหน้า การต่อรองการโต้แย้งในเวทีสาธารณะ การประนีประนอม เป็นต้น ซึ่งรูปแบบการต่อสู้เคลื่อนไหวที่หลากหลายสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการเรียกร้องถึงสิทธิความเป็นพลเมือง สถานภาพของความเป็นพลเมืองที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกกับประชาคมทางการเมือง ซึ่งความเป็นพลเมืองจะปะทะสังสรรค์กันระหว่างความเป็นปัจเจกกับประชาสังคม และในการสร้างประชาสังคมนั้น จะใช้วิธีการรวมกลุ่มกันของปัจเจกเป็นสมาคม ชมรม โดยสมัครใจแล้วนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งกลุ่มดังกล่าวเป็นไปในลักษณะของประชาสังคมที่มีคุณภาพ ไม่มีการบังคับให้ทำ สมาชิกของกลุ่มมีการแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน และนั่นคือการหยิบบ้นพื้นฐานเบื้องต้นของประชาธิปไตย [21] โดยกลุ่มดังกล่าวได้มุ่งเป้าหมายไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการ อำนาจ ทรัพยากร ความเชื่อ ค่านิยม และอัตลักษณ์กับองค์กรประกอบอื่นๆ ที่ปะทะสังสรรค์ระหว่างกัน

เช่นเดียวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญที่ปรากฏถึงความสลับซับซ้อนของปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร อันเป็นต้นตอของความขัดแย้งและการเคลื่อนไหวทางสังคมของ “กลุ่มชาวบ้าน” ในการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะการเคลื่อนไหว

ของ “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด” และ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” โดยพื้นที่ป่าโคกหินลาดและป่าโคกใหญ่ถือได้ว่าเป็นผืนป่าสุดท้ายที่สมบูรณ์ที่สุดในจังหวัดมหาสารคามและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน โดยเฉพาะป่าชุมชนโคกหินลาด เป็นป่าที่ได้รับการคัดเลือกให้ได้รับรางวัลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดีเด่น “รางวัลลูกโลกสีเขียว” ครั้งที่ 3 ประจำปี 2544 จากผลงาน 414 แห่ง 66 จังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งเป็นรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ อีกทั้งการเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนทั้งสองแห่งมีจุดเด่นที่น่าสนใจยิ่ง กล่าวคือเป็นการคิดและร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายชาวบ้านผู้ไร้อำนาจกับองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเป็นการเคลื่อนไหวที่แวดล้อมอยู่กับประเด็นปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกรัฐ นายทุนช่วงชิงการนำในการจัดการและแสวงหาประโยชน์จากพื้นที่ป่าดังกล่าว โดยชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงปัญหาและรวมกลุ่มกันในรูปของเครือข่าย ภายใต้การสนับสนุนจากนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ผืนป่าและลุกขึ้นต่อสู้กับภาครัฐและนายทุนในการเข้าไปช่วงชิงจัดการป่าชุมชนให้กลับมาสมบูรณ์ดังอดีต นอกจากนี้ “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด” และ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” ได้สร้างพลังเครือข่ายร่วมกันอย่างเข้มแข็ง เพื่อการขยายพรมแดนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคามอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของ “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด” และ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีปัจจัยหรือกลุ่มองค์กรใดบ้างที่อยู่เคียงข้างในการต่อสู้ดังกล่าว วิธีการในการช่วงชิงการจัดการผืนป่าจากรัฐเป็นไปโดยอาศัยยุทธวิธีใดบ้าง มีรูปแบบของการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนเหล่านั้นอย่างไร ความร่วมมือของชาวบ้านและการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ ในการจัดการป่าชุมชนเป็นอย่างไร ตลอดจนผู้วิจัยต้องการนำเสนอการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวให้เป็นรูปแบบที่ชัดเจนเพื่อเป็นการต่อยอดและถ่ายทอดแก่ภาครัฐและชุมชนอื่นๆ ได้ตระหนักถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาและการบริหารจัดการต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่
2. เพื่อศึกษารูปแบบและยุทธวิธีของการจัดการพื้นที่ของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

1.1 พื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาด อ.เมือง จ.มหาสารคาม ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 5 ตำบล 20 หมู่บ้าน คือ ตำบลหนองปลิง ตำบลโคกก่อ ตำบลบัวค้อ ตำบลดอนหว่าน อำเภอเมืองและตำบลวังแสง อำเภอกะดำ

1.2 พื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม ซึ่งครอบคลุม 5 ตำบล 20 หมู่บ้านคือ ตำบลแคน ตำบลหวาย ตำบลโคกสีทองกลาง ตำบลดงใหญ่และตำบลหนองแสง

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

2.2 ศึกษาารูปแบบและยุทธวิธีของการจัดการพื้นที่ป่าของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

3. ขอบเขตด้านประชากร

3.1 กลุ่มเป้าหมายในระดับชุมชนประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น พระสงฆ์ ครูและประชาชน

3.2 กลุ่มเป้าหมายในระดับกลุ่มหรือองค์กรเครือข่าย ประกอบด้วย เครือข่ายป่าชุมชนโคกหินลาด เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้

1. แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นแนวคำถามเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายปทุมชนโคกหินลาดและปทุมชนโคกใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นหลักๆ คือ เงื่อนไขหรือปัจจัยการก่อเกิดขบวนการเคลื่อนไหว พัฒนาการของการเคลื่อนไหว รูปแบบการเคลื่อนไหว แนวทางการเคลื่อนไหว ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว

2. เครื่องบันทึกเสียงและเครื่องบันทึกภาพ เพื่อใช้สำหรับบันทึกเสียงการสนทนา การสัมภาษณ์ และบันทึกภาพกิจกรรมเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้

3. แบบจดบันทึก โดยผู้วิจัยจะเตรียมไปสำหรับการจดบันทึกภาคสนาม (Field note) โดยผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกสิ่งที่สังเกตเห็น คำให้สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ในช่วงแรกจะทำการจดบันทึกอย่างย่อๆ ก่อน แล้วจึงนำมาขยายความทันทีหลังการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนักวิจัยและผู้ร่วมวิจัย ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายรูปแบบ ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary research) โดยรวบรวมเอกสารมือสอง ได้แก่ เอกสาร ตำรา งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เคยศึกษาพื้นที่ปทุมชนโคกใหญ่และปทุมชนโคกหินลาดมาก่อน

2. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Informal and indebt interview) เลือกสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มผู้มีบทบาทสำคัญต่อประเด็นการศึกษา

3. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อระดมความคิดเห็นในภาพรวมก่อนที่จะทำการสัมภาษณ์ในเชิงลึกเป็นรายบุคคลในกรณีที่ต้องการข้อมูลเพิ่มเติมในเชิงลึก

4. การสนทนากลุ่ม (Group discussion) คณะผู้วิจัยจะทำการสนทนากลุ่มกับกลุ่มแกนนำทั้ง 2 กรณีศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเชิงคุณภาพนั้นมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบของข้อมูลเป็นกระบวนการวิเคราะห์

สังเคราะห์ เชื่อมโยงหาข้อสรุป ตีความหมายเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างลึกซึ้งในมุมมองของคนในที่สามารถตรวจสอบได้และเชื่อถือได้ [19]

ในการศึกษาครั้งนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้การพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาจากการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ โดยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีดังนี้

1. ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของปทุมชนโคกหินลาดและปทุมชนโคกใหญ่

1.1 เงื่อนไขหรือปัจจัยด้านโครงสร้างของสังคมไทยสรุปได้ว่า การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนจังหวัดจึงตอบสนองต่อนโยบายการค้าการลงทุนระหว่างประเทศและภายในประเทศเป็นด้านหลัก ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบกับความต้องการพื้นฐานของประชาชนในภาคนี้พบว่าแผนดังกล่าวไม่ได้สะท้อนสาระสำคัญมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริงไว้แต่อย่างใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมและเกิดปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งอยู่ในปัจจุบันแต่อย่างไรก็ตาม ประชาชนทุกคนที่อยู่ใกล้เขตป่าปทุมชนโคกหินลาดและปทุมชนโคกใหญ่ต้องการให้ป่ายังคงอยู่อย่างธรรมชาติเพื่อประกอบอาชีพจากการเก็บเห็ดและของป่า

1.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง มีปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดจากรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะแสดงให้เห็นถึงการเรียกร้องและการยอมรับให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น รวมทั้งสามารถออกมาปกป้องสิทธิของตน ชุมชน สังคม ตลอดจนทรัพยากรในท้องถิ่น

1.3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากกระแสสังคมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้มีส่วนผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้น มีการกล่าวกันว่า กระแสการตื่นตัวของคนในสังคมอีสาน มีจุดเริ่มต้นที่จังหวัดมหาสารคาม ยิ่งหากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในบริบทสังคมไทยและสังคมโลกจะพบว่ากระแสสังคมให้ความสนใจกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ

สถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรม แต่ทำลายสิ่งแวดล้อมเมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและอยู่ในภาวะวิกฤติทำให้เกิดการตื่นตัวในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น กระแสสังคมเหล่านี้ ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสู่การเคลื่อนไหวของคนในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

2. รูปแบบและยุทธวิธีของการจัดการพื้นที่ของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

2.1 กรณีเครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด การเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีเครือข่ายป่าชุมชนโคกหินลาดเริ่มขึ้นเมื่อปลายปี 2540 เมื่อศูนย์เพาะชำกล้าไม้จังหวัดมหาสารคาม ได้นำโครงการปลูกป่าสาธิตมาดำเนินการที่ป่าชุมชนโคกหินลาด โดยมีได้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารให้ชาวบ้านได้รับทราบ มีการทำร่วมนวดหนามกันพื้นที่ป่า จำนวน 700 ไร่ ห้ามชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงเข้าไปหากินในบริเวณดังกล่าว การปรับพื้นที่โดยใช้เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ปรับไถหน้าดิน ทำลายสภาพป่าเดิมทิ้ง แล้วปลูกพืชโตเร็วชนิดอื่นขึ้นแทน เช่น ยูคาลิปตัส กระถินเทพา กระถินณรงค์ และตีนเป็ด ซึ่งเดิมบริเวณดังกล่าวเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ มีพืชสมุนไพร พืชกินได้ ไม้ยืนต้นและพืชพรรณหลายชนิดปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่น มีการโค่นทำลายต้นไม้และตัดต้นไม้จำนวนมากเพื่อทำแนวกันไฟ มีการถางหญ้า เถาวัลย์ พืชสมุนไพรและไม้พุ่มในป่าเป็นพื้นที่หลายร้อยไร่ โดยอ้างว่าเพื่อจัดระบบนิเวศในป่าใหม่ มีการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติจำนวน 24 ไร่ เพื่อออกเอกสารสิทธิ์เป็นของเจ้าหน้าที่ป่าไม้บางคน มีการขุดสระน้ำ และสร้างคฤหาสน์หลังใหญ่ขึ้นกลางป่า การดำเนินการที่กล่าวมาข้างต้นได้กลายเป็นความขัดแย้งและนำมาสู่การเคลื่อนไหวของคนในชุมชน 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ เพื่อต่อต้านและคัดค้านโครงการ

ในระยะแรกแกนนำชาวบ้านหลายหมู่บ้าน จำนวนกว่า 30 คน ได้ประชุมหารือกันเพื่อหาทางยับยั้งโครงการ มีการจัดตั้งคณะทำงานออกชี้แจงข้อเท็จจริงกับชาวบ้านทุกหมู่บ้าน ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการรักษาป่า ร่วมมือกันคัดค้านการกระทำของศูนย์เพาะชำกล้าไม้อย่างเข้มแข็ง จนมีการประกาศจัดตั้ง "กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด" ขึ้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2540 มีชาวบ้านกว่า 2,000 คน เป็นสมาชิก

หลังจากนั้นตัวแทนชาวบ้านได้เขียนหนังสือคัดค้านต่อผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม แต่ไม่มีความคืบหน้า ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันประท้วงอีกหลายครั้งแต่ก็ไม่สามารถยกเลิกโครงการได้ จึงได้ขอความช่วยเหลือจากสมาชิกรัฐสภากระทรวงมหาดไทย (สกอ.) ทำให้มีการนำเสนอปัญหาเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการร่วมแก้ไขปัญหากระทรวงมหาดไทยหลายครั้ง จนในที่สุดเมื่อต้นเดือนเมษายน 2542 นายอนุรักษ์ จูริมาศ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริงและสั่งให้มีการยกเลิกโครงการโดยเด็ดขาดเมื่อต้นปี 2543

2.2 กรณีเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่

ส่วนการเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวกรณีลำน้ำเสียวที่เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2528 ความเชื่อมโยงระหว่างปรากฏการณ์ทั้ง 2 กรณี คือ นายทุนตั้งโรงงานต้มเกลือในเขตพื้นที่ อำเภอบรบือ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ป่าโคกใหญ่ ทำให้ชาวบ้านลักลอบตัดไม้ในป่า

โคกใหญ่ขายให้กับนายทุน เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงต้มเกลือสินเธาว์ สถานการณ์การบุกรุกตัดไม้ในพื้นที่ป่าโคกใหญ่ได้เป็นสาเหตุหนึ่งของการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็ว เมื่อสถานการณ์การเคลื่อนไหวกรณีลำน้ำเสียวคลี่คลายลง นายบุญเรือง ยางเครือ ผู้ใหญ่บ้านหนองโ้ง ได้ชักชวนชาวบ้านรอบผืนป่าเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการฟื้นฟูสภาพป่ารวมทั้งการหาแนวทางการป้องกันการบุกรุกป่าของชาวบ้านรูปแบบและแนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคมของป่าชุมชนโคกใหญ่

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยนำมาสรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ได้มีการตั้งเงื่อนไขหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ดังนี้

1.1 เงื่อนไขหรือปัจจัยด้านโครงสร้างของสังคมไทยสรุปได้ว่าการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดตบสองตอนนโยบายการกำจัดการลงทุนระหว่างประเทศและภายในประเทศ

เป็นด้านหลัก ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบกับความต้องการพื้นฐานของประชาชนในภาคนี้พบว่าแผนดังกล่าวไม่ได้สะท้อนสาระสำคัญมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริงไว้แต่อย่างใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมและเกิดปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามประชาชนทุกคนที่อยู่ใกล้เขตป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ ต้องการให้ป่ายังคงอยู่อย่างธรรมชาติ เพื่อประกอบอาชีพการเก็บเห็ดและของป่าเพื่อดำรงชีวิตต่อไป จึงทำให้มีการเรียกร้องความถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยสิริวัฒนา กังวาลเลิศ [13] เรื่อง เงื่อนโซ่ที่นำไปสู่การรวมกลุ่มในขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับรากหญ้า: กรณีศึกษาการต่อต้านการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อน พบว่า ชาวบ้านอาศัยหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นบรรทัดฐานในการอาศัยอยู่ร่วมกันและกำหนดบทบาทหน้าที่ในชุมชน เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นชาวบ้านจะหยุดยั้งโดยการอะลุ่มอล่วยกัน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่มก้อน ที่เป็นเงื่อนไขไปสู่การร่วมมือกันแก้ไขปัญหาภายในชุมชน สำหรับเงื่อนไขที่มุ่งให้เกิดการตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มในระดับปัจเจกบุคคล เกิดจากการมีพฤติกรรมหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจากความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตประกอบกับการได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรในพื้นที่อุทยานตามมาตรการการอนุรักษ์พื้นที่ป่าของรัฐ ส่งผลให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาและผลักดันให้เกิดการตัดสินใจเข้าร่วมมือของสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ความร่วมมือของชาวบ้านในขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมยังได้รับอิทธิพลจากเงื่อนไขภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน ความกดดันจากการยอมรับของตลาดที่ทำให้ชุมชนมีความไม่มั่นคงเพิ่มมากขึ้นและถูกจำกัดสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน จากการประกาศเขตอุทยานซ้อนทับพื้นที่ทำกิน

1.2 นโยบายรัฐบาลภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากนโยบายรัฐบาลในอดีตของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในเรื่องของการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุนกลายเป็นประเด็นปัญหาที่มีการบุกรุกใหม่ที่มีผู้นำบงคนและชาวบ้านรอบป่าอ้างถึงความชอบธรรมตามนโยบาย เพื่อจับจองพื้นที่ป่า

สาธารณประโยชน์แล้วนำมาเป็นหลักทรัพย์ในการยื่นกู้เงินกับสถาบันการเงิน ทำให้พื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์หลาย ๆ พื้นที่กำลังถูกบุกรุกใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิเชียร นุราณรักษ์ [11] เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนศึกษากรณี: กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เกิดจากปัจจัยด้านปัญหาเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากโครงการของรัฐ ซึ่งมีที่มาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกส่วนแนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการตอบโต้จากกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ พบว่า มีแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย เช่นกลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง กลยุทธ์ชุมชนนิยม/วัฒนธรรมชุมชน กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมือง ฯลฯ ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก 1) ปัจจัยภายใน เช่น ขาดผู้นำและแกนนำ ความชัดเจนในเป้าหมาย กระบวนการดำเนินการและการขยายเครือข่าย เป็นต้น และ2) ปัจจัยภายนอก เช่น สถานการณ์การเมืองแบบปิด สภาวะการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ การเมืองที่เน้นประชาธิปไตย แบบตัวแทนเป็นสำคัญ ความสนใจจากสื่อมวลชนในระดับต่ำ เป็นต้น

1.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและสังคมวัฒนธรรม

1.3.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง มีปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 แสดงให้เห็นถึงการเรียกร้องและการยอมรับให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบตนเองมากขึ้น รวมทั้งสามารถออกมาปกป้องสิทธิของตน ชุมชน สังคม ตลอดจนทรัพยากรในท้องถิ่น ดังนั้นหากวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งแล้วจะพบว่าในกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตย ทั้งในระดับรัฐและระดับรากหญ้า ล้วนต้องอาศัยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ หลักประกันทางรัฐธรรมนูญ และเงื่อนไขอื่น ๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับการปกครองดังกล่าว เช่น การยอมรับแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง การมีประชาสังคม การมีสิทธิเสรีภาพในการกำหนดชะตากรรมของตนเองซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิเชียร นุราณ

รักษ์ [11] เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี พบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เกิดจากปัจจัยด้านปัญหาเชิงโครงสร้าง ได้แก่ปัญหาที่เกิดจากโครงการของรัฐ ซึ่งมีที่มาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกส่วนแนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการตอบโต้จากกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ พบว่า มีแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย เช่น กลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง กลยุทธ์ชุมชนนิยม/วัฒนธรรมชุมชน กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมือง ฯลฯ

1.3.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม พบว่าจากกระแสสังคมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้มีส่วนผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้น มีการกล่าวกันว่ากระแสการตื่นตัวของคนในสังคมอีสาน มีจุดเริ่มต้นที่จังหวัดมหาสารคาม ยิ่งหากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในบริบทสังคมไทยและสังคมโลก จะพบว่ากระแสสังคมให้ความสนใจกับสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรมแต่ทำลายสิ่งแวดล้อม เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและอยู่ในภาวะวิกฤติทำให้เกิดการตื่นตัวในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นกระแสสังคมเหล่านี้ ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสู่การเคลื่อนไหวของคนในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย รวมถึงการเคลื่อนไหวป่าชุมชนที่จังหวัดมหาสารคาม

2. รูปแบบและยุทธวิธีของการจัดการพื้นที่ป่าของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

จากการศึกษาแนวคิด หลักการ และรูปแบบของการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่าแต่ละกลุ่มมีแนวคิด หลักการ รูปแบบและยุทธวิธีที่หลากหลาย โดยมีรายละเอียดในแต่ละกลุ่มดังต่อไปนี้

2.1 กรณีเครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด

จากการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องของเครือข่ายป่าชุมชนโคกหินลาด สะท้อนรูปแบบและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวที่สำคัญ ดังนี้

2.1.1 การรวมตัวกันเพื่อคัดค้าน การแก้ไขโดย

วิธีนี้จะนำมาใช้ในกรณีเกิดความขัดแย้งที่รุนแรงอันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความยุติธรรมจากการดำเนินนโยบายของรัฐ ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน การรวมตัวไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะใช้ความรุนแรง เพียงแต่เป็นการรวมพลังของชุมชนเพื่อชี้แจงให้หน่วยงานที่รับผิดชอบทราบถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการต่าง ๆ และใช้เพลงหมอลำพื้นบ้านในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในกลุ่ม เพื่อปลุกพลังและจิตวิญญาณในการต่อสู้

2.1.2 เปิดโอกาสให้ชุมชนในพื้นที่มีส่วนร่วม กำหนดนโยบายการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนโดยการส่งตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเข้ามาเป็นกรรมการในการกำหนดทิศทางการบริหารองค์กร ส่วนกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่าจะให้แต่ละหมู่บ้านช่วยกันร่างขึ้นมา จากนั้นจึงได้พิจารณาร่วมกันซึ่งถือว่ามติที่ตกลงร่วมกันนั้นเป็นสิ่งที่ทุกหมู่บ้านยอมรับและต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อให้แต่ละหมู่บ้านเกิดความสำนึกว่าตัวเองเป็นเจ้าของป่า และพร้อมที่จะดูแลรักษาเสมือนเป็นป่าของตัวเอง

2.1.3 การใช้กฎหมาย เนื่องจากป่าชุมชนโคกหินลาดเป็นพื้นที่ป่าสงวน ดังนั้นจึงถูกควบคุมโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 องค์กรชาวบ้านจึงใช้อำนาจในพระราชบัญญัตินี้ ควบคุมดูแลรักษาป่า โดยเฉพาะกรณีที่เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง ชาวบ้านด้วยตนเองไม่สามารถแก้ไขได้ เช่น การลักลอบตัดไม้จากกลุ่มอิทธิพล การบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นต้น โดยชาวบ้านจะเป็นผู้ตรวจสอบในเบื้องต้น จากนั้นจึงแจ้งไปยังเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพื่อให้เข้ามาดำเนินการต่อไป

2.1.4 การเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ ใช้ในกรณีที่เกิดการละเมิดข้อตกลงที่ไม่รุนแรงและผู้ละเมิดเป็นชาวบ้านด้วยตนเอง การเจรจาจะเน้นการประนีประนอมและการไกล่เกลี่ย ผู้ที่ทำหน้าที่เจรจาเป็นผู้อาวุโสในองค์กรหรือในหมู่บ้านที่ทุกคนนับถือ บทลงโทษมีตั้งแต่การว่ากล่าวตักเตือนจนกระทั่งการปรับสินไหม

2.1.5 การสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก เช่น องค์กรชุมชนในระดับต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบจ., อบต.) เพื่อสร้างพลังอำนาจในการเจรจาท่อรองกับรัฐหรือกลุ่มผู้มีอิทธิพลกรณีเกิดความขัดแย้งขึ้น รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งขององค์กรไปในตัวด้วย

จากการศึกษารูปแบบหรือยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายปทุมชนโคกหินลาด พบว่า มีการผสมผสานยุทธวิธีทั้งที่เป็นทางการ คือ การใช้ พรบ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และรูปแบบที่องค์กรชาวบ้านประยุกต์ขึ้นจากจารีตประเพณีของท้องถิ่น รวมทั้งการสร้างพันธมิตรกับองค์กรภายนอก เพื่อเพิ่มศักยภาพและความเข้มแข็งให้กับองค์กร

2.2 กรณีเครือข่ายปทุมชนโคกใหญ่

รูปแบบและแนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคมของปทุมชนโคกใหญ่พอสรุปได้ดังนี้

2.2.1 การนัดประชุมตามหมู่บ้าน เพื่อพบปะ พูดคุยกับแกนนำและชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านรอบป่า โดยพอบญเญื่อง ยางเครือ ได้ประสานแกนนำเพื่อนัดประชุมชาวบ้าน มีการชักชวนชาวบ้านให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า ในระยะเริ่มแรกมีทั้งคนที่เห็นด้วยและคนที่ไม่เห็นด้วย โดยคนที่เห็นด้วยได้ให้เหตุผลว่าการฟื้นฟูสภาพป่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาป่าไว้ให้ลูกหลานไว้ใช้ประโยชน์ในอนาคต ส่วนที่ไม่เห็นด้วย มองว่าถ้ามีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า จะทำให้ตนสูญเสียประโยชน์ บางคนกลัวเสียสิทธิในความเป็นเจ้าของพื้นที่ที่เคยจับจองไว้

2.2.2 การศึกษาฐานจากภายนอก ในช่วงเวลาการเคลื่อนไหวเพื่อหาแนวร่วมในการพิทักษ์รักษาป่า ได้มีองค์กรนานาชาติเพื่อการพัฒนา (Plan) ซึ่งเป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือแก่หมู่บ้านชนบทยากจนและมีเจ้าหน้าที่ภาคสนามลงมาปฏิบัติหน้าที่ในหมู่บ้านรอบป่า การเข้ามาของเจ้าหน้าที่ภาคสนามและสถาบันทางการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โดยผ่านนักวิชาการ นิสิตนักศึกษา ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติงานในพื้นที่ป่าโคกใหญ่ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนไหวเรื่องป่าของกลุ่มแกนนำที่กำลังดำเนินการอยู่ องค์กรแพลนได้สนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งให้กับกลุ่มชาวบ้านเพื่อไปศึกษาฐานเรื่องการจัดการปทุมชนที่จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดศรีสะเกษ ผลจากการศึกษาฐานในครั้งนี้ได้จุดประกายให้กับชาวบ้านในการจัดการปทุมชนโคกใหญ่ในเวลาต่อมา

2.2.3 การรวมกลุ่มอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ ภายหลังการศึกษาดูงานจากภายนอกแล้ว ได้มีการขับเคลื่อนของกลุ่มชาวบ้านเพื่อจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ได้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังในปี

พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

จากการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของปทุมชนโคกหินลาดและปทุมชนโคกใหญ่ในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1.1 ควรมีหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการดูแลปทุมชนโคกหินลาดและปทุมชนโคกใหญ่ให้ชัดเจนมีข้อตกลงสำหรับการใช้พื้นที่ทั้ง 2 ให้เกิดประโยชน์สูงสุดไม่กระทบต่อธรรมชาติ

1.2 ควรมีการหลักการและรูปแบบของการจัดการพื้นที่ป่าของปทุมชนโคกหินลาด และปทุมชนโคกใหญ่ให้ชัดเจนและเป็นลายลักษณ์อักษร

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

ควรขยายขอบเขตการศึกษาวิจัยในพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการรับรองสถานภาพทางกฎหมาย แต่ยังคงป่าของชุมชนในบริบทอื่นๆ เช่น ปทุมชนที่อยู่ในสำนักสงฆ์ ปทุมชนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ เพื่อให้การศึกษามีความครอบคลุมกระบวนการใช้สิทธิของชุมชนเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- [1] กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). **เศรษฐกิจการเมืองว่าด้วยชาวไร่ชาวนาร่วมสมัย : บทวิเคราะห์สหสัมพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [2] กรมป่าไม้. (2540). **การจัดการปทุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่ากรมป่าไม้.
- [3] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.

- [4] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). **วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์และความเป็นอื่น**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- [5] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). **ประชาสังคมและสิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชนใน จุดบรรจบชาติสู่ชุมชนชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- [6] ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน : 99 วัน สัมผัสคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยเกริก.
- [7] ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2546). **แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคม. วารสารฟ้าเดียวกัน. 1(2) (เมษายน-มิถุนายน)**.
- [8] ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ. (2545). **วิถีชีวิต วิถีรู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์).
- [9] ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ. (2543). **ลุกขึ้นรู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. รายงานวิจัยในโครงการเมธีวิจัยอาวุโส โครงการพลวัตเศรษฐกิจการเมืองไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- [10] พิภพ ชงไชย. (2546). **ศตวรรษแห่งความหวัง ขบวนการประชาชนในศตวรรษใหม่กับทางออกจากโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : ส่วนเงินมีมา เสมลิกขาลัยและอาศรมวงศ์สนธิ.
- [11] วิเชียร บุรากรักษ์. (2548). **ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี : กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานี**. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [12] ศรัณย์ เจริญศิริ. (2558). "องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วม กรณีศึกษาเปรียบเทียบ องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม," **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)**. 8(2) (พฤษภาคม-สิงหาคม) ; 65-80.
- [13] สิริวัฒนา กังวาลเลิศ.(2543). **เงื่อนไขที่นำไปสู่การรวมกลุ่มในขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับรากหญ้า : กรณีศึกษาการต่อต้านการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน**. การค้นคว้าอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [14] จามริก และยศ สันตสมบัติ. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- [15] เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- [16] โสฬส ศิริโสัย. (2545). "บนเส้นทางสู่ความเป็นประชาสังคมของชาวบ้าน : จากสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานสู่สมัชชาคนจน" ใน http://www.csr.imageplus.co.th/csr_article.php.
- [17] Cohen, Carl.(1971). **Civil Disobedience : Conscience, Tactics, and The Law**. Columbia University Press.
- [18] Dillard, Courtney L. (2002). **Civil Disobedience : A Case Study in Factors of Effectiveness**. Society &Animal,in <http://www.ebsco>.
- [19] Denzin , N.K, & Lincoln Y.S. (editors).(2000). **Handbook of Qualitative Research**.California : SAGE.
- [20] Eckstein, Susan (ed).(2001). **Power and Popular Protest : Latin America Social Movements**. University of California Press.
- [21] Faulks, Keith.(2000). **Political Sociology : A Critical Introduction**. New York University Press.
- [22] Jeffrey C. Alexander.(1998). **Real Civil Societies : Dilemmas of Institutionalization**. SAGE publications.

- [23] Mathews, David. (1999). **Politics for People : Finding a Responsible Public Voice.** University of Illinois Press.
- [24] Tarrow, Sidney.(1994). **Power in Movement : Collective Action, Social Movements and Politics.** Cambridge University Press.

